

# Inhoud

Voorwoord: waarom dit boek en waarom deze titel? _____	1
Hoofdstuk 1 Inleiding _____	3
<i>Door Alexander Minnaert, Greet de Boer en Linda Odenthal</i>	
1.1 Motivatie, wat speelt er? _____	3
1.2 Motivatie, wat weten we? _____	4
1.3 Motivatie, het CARE-model _____	6
1.4 Opbouw van het boek _____	7
Hoofdstuk 2 Motivatie en motivatietheorieën _____	9
<i>Door Greet de Boer, Alexander Minnaert en Linda Odenthal</i>	
2.1 Wat is motivatie? _____	9
2.2 De zelfdeterminatietheorie _____	15
2.3 De doeloriëntatietheorie _____	18
Hoofdstuk 3 Het CARE-model _____	25
<i>Door Conny van der Groef, Simone Kessels en Linda Odenthal</i>	
3.1 Het CARE-model nader toelicht _____	25
3.2 Praktische handvatten _____	28
Hoofdstuk 4 Leerlingen (het zelf) _____	33
<i>Door Els Loman, Bert Moonen, Linda Odenthal en Marion Slijpen</i>	
4.1 Hoe denk ik over mijzelf? _____	33
4.2 De mindset beïnvloeden _____	34
4.3 Motivatie en het brein _____	36
4.4 Motivatie en verschillen tussen jongens en meisjes _____	39
Hoofdstuk 5 Motivatieversterkende interventies _____	43
<i>Door Meike Berben, Els Loman, Eline Kouwets en Bert Moonen</i>	
5.1 Gamification _____	43
5.2 Differentiatie _____	43
5.3 ICT-inzet _____	44
5.4 Formatief toetsen _____	45
5.5 Huiswerk _____	46

<b>Hoofdstuk 6 Een motiverende schoolomgeving</b>	<b>49</b>
<i>Door Alexander Minnaert en Linda Odenthal</i>	
<b>6.1 Inleiding</b>	<b>49</b>
<b>6.2 De school als motiverende omgeving</b>	<b>49</b>
<b>6.3 Een autonomie-ondersteunende school</b>	<b>52</b>
<b>6.4 Professionele ruimte en motivatie</b>	<b>57</b>
<b>Hoofdstuk 7 Nawoord</b>	<b>61</b>
<b>Literatuur</b>	<b>62</b>
<b>Meer lezen</b>	<b>71</b>
<b>Ruimte voor notities</b>	<b>73</b>

# Voorwoord: waarom dit boek en waarom deze titel?

Motivatie is een werkwoord. Klopt de titel van dit boek eigenlijk wel? Linguïstisch is hij niet juist, maar de titel geeft wel degelijk de essentie van motivatie aan. Motivatie is geen vast gegeven. Motivatie fluctueert, verschilt van moment tot moment. Dat maakt het nodig er steeds aan te werken en het te blijven onderhouden. Er moet aan gewerkt worden door de leerling zelf, de leraar, ouders en door het hele onderwijssysteem. Motivatie kan zomaar ineens omslaan. Dat kan aan van alles liggen, want motivatie wordt beïnvloed door heel veel verschillende factoren. Dat maakt dat motivatie continu moet worden gevoed, worden onderhouden en geoefend. “Als je geen zin hebt dan maak je maar zin.” Dat is een uitspraak die we als kind vaak hoorden. Maar dat is wel heel kort door de bocht. Gebrek aan zin (motivatie) kan verschillende oorzaken hebben. Het kan best zo zijn dat het bij de leerling wel goed zit, maar dat de omgeving niet goed is. Het kan ook zijn dat de omgeving allerlei zaken bevat die de motivatie stimuleren, maar dat de leerling niet goed in zijn vel zit. Het kan van de leraar afhangen, het kan van het moment afhangen, van de inhoud, van jezelf. Motivatie is daarom continu een uitdaging. Je alleen op de leerling richten is onvoldoende. Bijna iedere niet-gemotiveerde leerling is meestal wel gemotiveerd te krijgen door vanuit de omgeving het vlammetje weer aan te steken en brandend te houden.

Wat kun je als leraar doen? Nogmaals, motivatie is een werkwoord. Het is een intern proces dat wordt beïnvloed door veel verschillende factoren. Dit maakt dat motivatie situationeel is. Wat in de ene situatie goed werkt, hoeft in een andere situatie geen effect te hebben. Toch staat u voor de uitdaging een onderwijsomgeving te creëren waarin leerlingen gemotiveerd zijn om te leren. Om u hierbij te ondersteunen hebben we dit boek geschreven. Het geeft u als onderwijsprofessional meer inzicht in motivatie. Wat is het en welke factoren zijn van invloed op de motivatie van uw leerlingen? Op welke van deze factoren heeft u invloed en op welke niet? Vanuit dit inzicht kunt u concrete interventies inzetten om een motiverende onderwijsomgeving voor leerlingen te creëren.

In dit boek hebben we een combinatie gemaakt van theorie en ervaringen uit onze praktijk. Aan dit boek hebben de volgende CPS-collega's meegewerkt: Meike Berben, Conny van der Groef, Simone Kessels, Eline Kouwets, Els Loman, Bert Moonen en Marion Slijpen. Daarnaast melden we ook de bijdrage van Greet de Boer aan de opzet van het boek en het hoofdstuk over motivatie en motivatietheorieën. Greet de Boer was onderwijskundig adviseur bij CPS en is nu promovenda aan de Rijksuniversiteit Groningen.

*Alexander Minnaert en Linda Odenthal*

# Hoofdstuk 1

## Inleiding

Door Alexander Minnaert, Greet de Boer en Linda Odenthal

### 1.1 Motivatie, wat speelt er?

Het gebrek aan motivatie bij leerlingen is op scholen een veelbesproken thema. Leraren constateren dat een deel van hun leerlingen niet of weinig gemotiveerd is. Ze leiden dit af uit het gedrag van leerlingen. Leerlingen vertonen ongeïnteresseerd gedrag, letten niet op, zijn met andere dingen bezig. Ook leerlingen die hun huiswerk niet of slecht maken en het leren voor toetsen tot op het laatste moment uitstellen, zijn volgens leraren niet gemotiveerd. Een klacht die we vaak horen is dat leerlingen steeds meer ‘achterover gaan zitten’ en dat leraren steeds harder aan ze moeten trekken om ze te laten leren. Maar, we weten allemaal, gras groeit niet harder door eraan te trekken.

Leraren geven ons verschillende verklaringen voor het ontbreken van voldoende motivatie bij hun leerlingen om te leren. Ze zoeken het dan meestal in de leerlingen zelf. Er zijn leraren die zeggen dat leerlingen niet meer gewend zijn om zich voor iets in te moeten zetten. “Ze geven zo snel op!” Ook vormt het concentratievermogen volgens leraren een probleem. “Ze zijn zo snel afgeleid!” En dan de mobieltjes die de hele dag trillen. We moeten als leraar steeds opboksen tegen al die prikkels uit de omgeving.

Als we leerlingen vragen waarom ze niet gemotiveerd zijn, noemen ze andere redenen. School is saai, de lessen zijn saai en de meeste leraren zijn saai. Leraren zijn te veel aan het woord, laten geen of weinig interesse in leerlingen zien. Leerlingen willen actiever betrokken worden bij de les, vragen kunnen stellen en keuzemogelijkheden hebben. Tegelijkertijd willen ze duidelijke uitleg en kunnen begrijpen waarom ze iets moeten leren. Wat leerlingen willen is gezien, gehoord en vooral serieus genomen worden. Kortom, leerlingen vinden een goede relatie met leraren belangrijk.

Niet alleen op scholen wordt de vraag gesteld waarom leerlingen zo weinig gemotiveerd zijn voor school. Het onderwijsverslag, De staat van het onderwijs, 2015-2016 (2017), rapporteert dat Nederlandse leerlingen vaak minder gemotiveerd zijn om te leren dan leeftijdsgenoten in andere landen (PISA, 2013). Vergeleken met andere landen zijn Nederlandse leerlingen ook minder bereid hard te werken en zich in te spannen om moeilijke opdrachten op te lossen. Ze ontwijken vaker complexe problemen en blijven minder lang geïnteresseerd in de stof die ze zouden moeten leren.

Onvoldoende gemotiveerd zijn kan grote gevolgen hebben. Motivatie beïnvloedt het leergedrag van de leerling (e.g. Minnaert, 1999), het welbevinden op school (e.g. Van der Veen & Peetsma, 2009) en de leerprestaties van leerlingen (e.g. Schiefele et al., 1992). Naast de cognitieve en fysieke capaciteiten van een kind om goed te kunnen presteren, blijkt motivatie een belangrijke voorspeller te zijn wanneer het aankomt op het leveren van prestaties. Zo lijkt het erop dat kinderen die bovengemiddeld presteren in een bepaalde sport, gedrag laten zien dat meer intensiteit en meer plezier uitstraalt dan we bij de meeste andere kinderen zien. Deze kinderen zijn vaak erg gemotiveerd en vinden het belangrijk om zich verder te ontwikkelen (Schick & Phillipson, 2009).

In Nederland blijkt motivatie af te nemen vanaf de start van het voortgezet onderwijs (e.g. Gottfried et al., 2001; Opdenakker et al., 2012; Van der Veen & Peetsma, 2009). Dit kan gevolgen hebben voor de schoolloopbaan. Niet alleen neemt het plezier dat de leerling heeft in leren af, maar ook hun perceptie van competentie. Dit kan uiteindelijk leiden tot drop-out (Alexander et al., 1997). Het gebrek aan motivatie bij leerlingen is dus een wezenlijk probleem.

## 1.2 Motivatie, wat weten we?

Wat weten we eigenlijk over motiveren? Er is en wordt veel onderzoek naar motivatie van mensen gedaan en we leren hieruit steeds meer. We weten dat motivatie een intern proces is dat mensen drijft om bepaald gedrag te tonen en dat ervoor zorgt dat dit gedrag in stand wordt gehouden (Schunk et al., 2010). We weten ook dat dit proces wordt beïnvloed door een groot aantal intrinsieke en externe factoren die op hun beurt ook elkaar weer beïnvloeden (o.a. Prince, 2014). We weten daarom dat wat in de ene situatie goed werkt in een andere situatie geen of weinig effect heeft en wat voor de ene persoon werkt, voor de andere niet werkt (Stroet et al., 2014).

Er bestaan veel verschillende motivatietheorieën. In deze theorieën wordt steeds de invloed van een deel van de intrinsieke en/of externe factoren op motivatie in beschouwing genomen. De **zelfdeterminatietheorie** van Deci & Ryan (1985) is een van de belangrijkste theorieën. Het uitgangspunt van deze theorie is dat ieder mens drie basisbehoeftes heeft: de behoefte aan **competentie**, aan **autonomie** en aan **relaties**. De aanname is dat indien aan deze basisvoorwaarden is voldaan een mens zich zal ontplooien en zich steeds verder zal ontwikkelen (Deci & Ryan, 1985; 2000). Een tweede belangrijke motivatietheorie, de **doeltheorie**, sluit hierop aan. Deze theorie maakt globaal onderscheid tussen twee soorten doelen die mensen hebben, namelijk **prestatiedoelen** (performance goals) en **taakdoelen** (learning goals) (Elliot & Dweck, 2005). Naarmate de doelen die een omgeving stelt aan de persoon beter aansluiten bij de doelen die de persoon zichzelf stelt, zal deze persoon meer gemotiveerd zijn. Als de doelen niet of slecht op elkaar aansluiten, heeft dit een negatieve invloed op de motivatie. Een leerling die zichzelf taakdoelen stelt zal minder gemotiveerd zijn in een omgeving die veel nadruk legt op prestatiedoelen en andersom. Beide theorieën worden in

de volgende paragrafen kort toegelicht en in hoofdstuk 2 uitgebreid beschreven.

### 1.2.1 De zelfdeterminatietheorie

Onderwijsleersituaties zijn bedoeld om het zelfontplooiingsproces van kinderen en jongeren te ondersteunen. Theorieën over zelfontplooiing en over de actieve rol van de persoon 'zelf' in deze ontplooiing (Deci & Ryan, 1985; Connell & Wellborn, 1991; Reeve et al., 2004) beklemtonen dat leerlingen des te meer van onderwijsleersituaties zullen profiteren naarmate deze omgevingen mogelijkheden aanreiken om aan de drie psychologische basisbehoeften competentie, autonomie en relaties te voldoen. Het gaat om:

- Het gevoel 'competent' te zijn: ervaren dat je capaciteiten hebt en deze kunt inzetten.
- Autonomie: de vrijheid om een activiteit naar eigen inzicht en waarden te kunnen uitvoeren.
- Verbondenheid met de omgeving: relaties en interacties, vooral het vertrouwen in anderen.

Wanneer onderwijsomgevingen deze basisbehoeftes niet ondersteunen, zal de leerling zich gefrustreerd voelen en in mindere mate actief deelnemen (minder engagement tonen) aan zijn zelfontplooiing. De kans is groot dat het ontwikkelingsproces vertraagt of stagneert (zie Ruijsenaars et al., 2014).

De zelfdeterminatietheorie is een theorie die op alle leeftijdsgroepen in allerlei situaties van toepassing is. Door deze theorie toe te passen, krijgen leraren inzicht en handvatten om in hun onderwijs of in de onderwijsleeromgeving te voorzien in deze basisbehoeftes. Ze kunnen gedrag vertonen dat autonomie ondersteunt, bijvoorbeeld door eigen initiatieven van leerlingen te stimuleren en leerlingen keuzemogelijkheden te geven. Ze kunnen ook structuur bieden door positieve feedback te geven op prestatie. Leraren die betrokkenheid laten zien, weten leerlingen beter te motiveren (Deci & Ryan, 2008; Vansteenkiste et al., 2012).

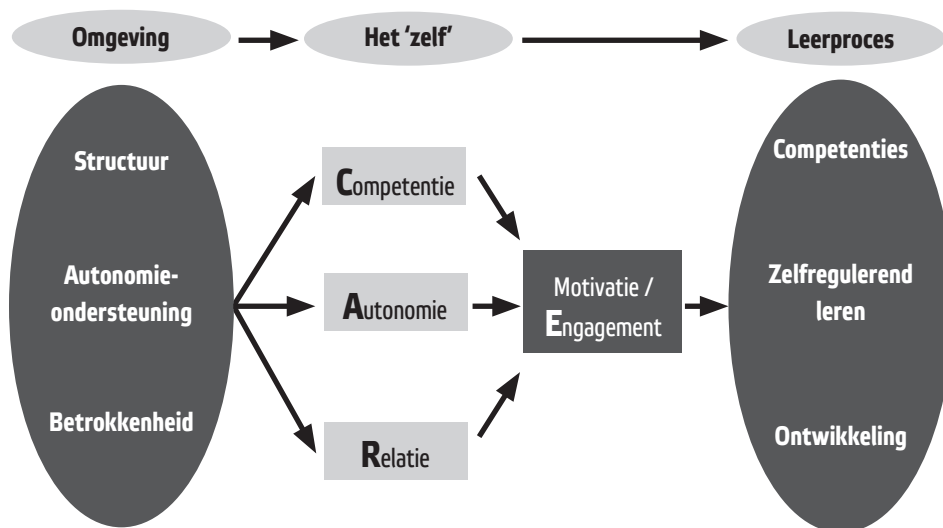
### 1.2.2 De doelorientatietheorie

Een tweede belangrijke theorie op het gebied van motivatie waarvan we in dit boek gebruikmaken, is de **doelorientatietheorie** (goal orientation theory). Deze theorie maakt globaal onderscheid tussen twee soorten doelen, **prestatiedoelen** (performance goals) en **taakdoelen** (learning goals) (Elliot & Dweck, 2005). Het verschil tussen deze doelen ligt voornamelijk in de kwaliteit van de onderliggende motivatie. Leerlingen die zich prestatiedoelen stellen, trachten in vergelijking met anderen vooral positieve, competentiegerichte feedback te verwerven; taakgeoriënteerde leerlingen daarentegen, zijn primair gericht op het vergroten van hun eigen competentie en vaardigheden. Competitie met medeleerlingen speelt voor hen hierbij een ondergeschikte rol (Vansteenkiste et al., 2007).

### 1.3 Motivatie, het CARE-model

Minnaert (2015) introduceerde in de context van onderwijsbegeleiding en van passend onderwijs een onderwijszorgmodel CARE: de zorg voor Competentie, Autonomie, Relationele verbondenheid en Engagement. Volgens Minnaert kunnen door middel van dit onderwijszorgmodel de middelen en handelingskaders, doelbewust, doelgericht en adaptief ingezet worden. Zo wordt effectief recht gedaan aan de behoefte van iedere leerling, oftewel CARE (Minnaert, 2005). Het CARE-model blijkt breed inzetbaar in het onderwijs. Iedere leerling is immers gebaat bij onderwijsleersituaties waarin systematisch aandacht is voor de drie basisbehoeftes.

In figuur 1 worden schematisch de elementen van het CARE-model aangegeven.



Figuur 1.1 CARE-model (Minnaert 2005, p 53).

Uit het schema wordt duidelijk dat in de onderwijsleercontext een aantal factoren van invloed kunnen zijn op de drie basisbehoeftes van de leerling (het 'zelf'). Door op deze factoren invloed uit te oefenen kunnen we een motiverende onderwijsleeromgeving creëren.

- **Structuur:** Structuur bieden wil zeggen dat informatie wordt gegeven over de verwachtingen van de leraar en over de beoogde resultaten. De gegeven informatie moet niet alleen voldoende zijn, maar ook duidelijk (Jang et al., 2010; Skinner & Belmont, 1993).
- **Autonomie-ondersteuning:** Autonomie-ondersteuning is de leerling mogelijkheden bieden te handelen volgens de eigen waarden en interesses zodat het gevoel ontstaat van eigen wilsuiting en psychologische vrijheid (Reeve, 2009).
- **Betrokkenheid:** Betrokkenheid is de mate waarin de leraar positieve interesse toont in leerlingen door hen beter te leren kennen, tijd te nemen om met hen te praten et cetera. (Skinner & Belmont, 1993; Skinner et al., 1990).



## 1.4 Opbouw van het boek

Dit boek bestaat uit hoofdstukken met een meer theoretische insteek (Hoofdstuk 1, Hoofdstuk 2 en Hoofdstuk 4) en hoofdstukken die vooral praktisch zijn (Hoofdstuk 3, Hoofdstuk 5 en Hoofdstuk 6). In de meer theoretische hoofdstukken wordt de basis gelegd voor de praktische hoofdstukken. De voorbeelden die we in het boek gebruiken, zijn we tegengekomen in de trainingen die we in 2016 en 2017 gaven aan een groot aantal VO-leraren.

- Hoofdstuk 1 Inleiding  
In dit eerste hoofdstuk verkennen we het concept motivatie en schetsen we kort de theoretische basis waarop de praktische aanwijzingen in de overige hoofdstukken zijn gebaseerd.
- Hoofdstuk 2 Motivatie en motivatietheorieën  
In dit hoofdstuk werken we de theoretische basis verder uit.
- Hoofdstuk 3 Het CARE-model  
In dit hoofdstuk lichten we het motivatiemodel met daarin omgeving, basisbehoeften, motivatie en taakbetrokkenheid en effect verder toe en illustreren het met voorbeelden.
- Hoofdstuk 4 Leerlingen (het zelf)  
In dit hoofdstuk staat de leerling centraal. Hoe denkt deze over zichzelf, hoe zit het met de mindset en hoe kun je die als leraar beïnvloeden? We gaan ook in op het brein en motivatie en op verschillen in motivatie tussen jongens en meisjes. Dit hoofdstuk biedt naast theorie ook concrete handvatten.
- Hoofdstuk 5 Motivatieversterkende interventies  
In dit hoofdstuk is een aantal interventies samengebracht die kunnen worden ingezet om de motivatie van de leerlingen te verhogen.
- Hoofdstuk 6 Een motiverende schoolomgeving  
Terwijl de voorgaande hoofdstukken zich richten op het onderwijs, richt dit laatste hoofdstuk zich op de bredere onderwijsleersituatie. Hoe kunnen we in deze bredere context een autonomie-ondersteunende leeromgeving voor de leerling creëren? Daarnaast richten we ons op het verband tussen de professionele ruimte van leraren en motivatie.